

KUZEY MAKEDONYA TÜRK ÇOCUK EDEBİYATI DERGİSİ "TOMURCUK"
NORTH MACEDONIA JOURNAL OF TURKISH CHILDREN'S LITERATURE
"TOMURCUK"

Dr. Öğr. Üyesi Refide Şaini¹

Mr. Ivana Koteva²

Özet

Osmanlı'nın Balkanlardan çekilişiyle, Kuzey Makedonya Türkleri hem eğitimde hem de kültürde bir susma aşamasına kadar gelmiştir. Kuzey Makedonya Türkleri için dönüm noktası 1944 yılında başlıyor. Bu yılın Aralık ayında ilk yayın organı "Birlik" gazetesi çıkmaya başlar. "Birlik" gazetesi sadece bir yayın organı değildi, aynı zamanda yeni açılmış Türkçe okulların da bir ders kitabıydı. Daha sonra "Pioner" çocuk gazetesi ondan sonra "Sevinç" çocuk dergisi yerini alır ve 1957 yılında da ilkökul çocukları için "Tomurcuk" çocuk dergisi de çıkmaya başlamıştır. Çocuk dergileri, çocukların yaşlarına ve gelişim seviyelerine uygun, duyularına hitap edebilen, birçok edebi türü içinde barındıran, süreli aralıklarla yayınlanan çocuk edebiyatı ürünleridir. Biz bu çalışmamızda; Kuzey Makedonya'daki Türk Çocuk Edebiyatı, bu edebiyata ait çocuk dergileri ve özellikle de "Tomurcuk" çocuk dergisi üzerine bir inceleme yaptık. İncelememiz sonucunda elde ettiğimiz verileri bilimsel bir metotla dikkatlere sunmaya çalıştık.

Anahtar kelimeler: Kuzey Makedonya Türk Edebiyatı, Kuzey Makedonya'da Türk Çocuk Edebiyatı, *Tomurcuk* Çocuk dergisi.

Abstract

With the withdrawal of the Ottoman from the Balkans, the North Macedonian Turks have reached a stagnation period both in education and culture. The turning point for the North Macedonian Turks begins in 1944. The first publication "Birlik" newspaper was issued in December 1944. The newspaper "Birlik" was not only a media means but also a textbook for newly opened Turkish schools. Later, "Pioner" children's newspaper was published in North Macedonia, then "Sevinç" children's magazine, and in 1957, "Tomurcuk" children's magazine started to be issued for primary school children. Children's magazines are an output of children's literature suitable for children's ages and developmental levels; they appeal to their senses, contain many literary genres, and are published periodically. In this study, we made a review on Turkish Children's Literature in North Macedonia, children's magazines related to this literature, especially "Tomurcuk". We attempted to bring the data we obtained by applying the scientific method.

Keywords: North Macedonian Turkish Literature, Turkish Children's Literature in North Macedonia, *Tomurcuk* Children's magazine.

GİRİŞ

Türklerin Kuzey Makedonya ve Balkanlardaki varlıkları çok eski dönemlere kadar gitmektedir. Hun Türklerinden sonra birçok Türk halkının bu bölgede hayatlarını devam ettirdikleri bilinmektedir. 540 yıl boyunca Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde yer alan Kuzey Makedonya, Balkan Savaşları sonucunda oldukça önemli bir siyasi ve etnik değişime uğramıştır (Jelavich, 2009: 10).

Balkan Savaşları ve sonrasında birtakım baskı ve zulümler nedeniyle, Türklerin büyük bir kısmı bu bölgeden göç etmek zorunda bırakılmıştır. Kalanlar ise birçok haktan mahrum şekilde 1912-1944 yılları arasında Sırp-Hırvat-Sloven ve Yugoslav krallıklarının egemenliğinde

¹ "Uluslararası Balkan" Üniversitesi – Üsküp, K. Makedonya refide.saini@ibu.edu.mk

² "Gotse Delçev" Üniversitesi - İştip, K. Makedonya ivanakoteva@ugd.edu.mk

yaşamışlardır. Yine bu dönemde II. Dünya Savaşı'nın baskı ve zulümlerine maruz kalmışlardır. Dolayısıyla bu dönemde Yugoslavya'da Türkçe yayın hayatı maalesef felç olmuştur (Nureddin, 2008: 58; Eren 1989: 65).

1944 yılında Yugoslavya'ya bağlı olarak Makedonya Cumhuriyeti kurulmuştur. Almanya ve Bulgaristan'a karşı yapılan bağımsızlık savaşında sergiledikleri başarılar ile Türkler de bir takım haklar kazanmış oldular. Yine bu dönemde tüm imkânsızlıklara rağmen Türkçe eğitim verecek kadrolar oluşturulmuş ve Türkçe eğitim öğretim yapılan okullar kurulmuştur (Kaya, 2010: 134). "Makedonya" adıyla oluşturulan bu yeni ülkede çocuğa verilen değer artmış ve çocuklara kendi dillerinde eğitim görmeleri ve yine kendi edebiyatlarını tanıma fırsatı verilmiştir. Ülke 1991 yılında Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nden ayrılarak Makedonya ismi ile bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak hemen sonra Yunanistan'la ilgili isim sorunu ortaya çıktı. 28 yıl süren bu sorun Makedonya'nın "Kuzey Makedonya Cumhuriyeti" adını almasıyla birlikte Yunanistan ve Makedonya arasında yıllardır süregelen isim krizi de 2019 yılında resmen son buldu.

Kuzey Makedonya Türk Çocuk Edebiyatı

Kuzey Makedonya Türk edebiyatı, dolayısıyla da Kuzey Makedonya Türk çocuk edebiyatı bölgedeki siyasi ve sosyal karışıklıklar nedeniyle oldukça geç başlamıştır. Osmanlı dönemi Türk edebiyatından kopuşundan sonra otuz yıllık fetret dönemi yaşayan bu edebiyat, 1944 yılından itibaren yeniden bir canlanma fırsatı yakalamıştır.

Makedonya'da 1944 senesinde ortaya çıkan yeni ülke ve rejim çocuklara kendi ana dillerinde eğitim alma ve kendi öz edebiyatlarını yakından tanıma fırsatı vermiştir. Bunun sebebi olarak sosyalist kültürde iyi eğitim görmüş genç bir neslin sistem açısından bir güvence teşkil edeceği görüşü olması ve buna bağlı olarak da çocuk eğitimine önem verilmesi gösterilmiştir (İsen ve diğerleri, 2001: 48).

Tomurcuk dergisinin yanı sıra *Pioner* gazetesi ve *Sevinç* dergisi gibi süreli çocuk yayınlarının başında olan Necati Zekeriya da o dönemin çocuklara bakış açısını "Çocuk asla küçümsenmeyecek, ona en ciddi bir düşünür, en ciddi bir birey gibi bakılacak, en ciddi yaşama sorunları imge yoluyla da olsa büyük bir sorumlulukla sunulacaktır. Ayrımlar ancak değerlerle olabilir, yazarların dil ile deyişlerinde ve onların kişiliklerinde." (Zekeriya, 1967:79) sözleriyle dile getirmektedir. Bu ifadeler bakıldığında çocuğun bir birey olarak ciddiye alınmasının yanı sıra ona anlayabileceği ve algılayabileceği her şeyin verilebileceği fikrinin altının çizildiği görülmektedir.

Makedonya Türk edebiyatında, 1965 yılında *Sesler* dergisi yayımlanmaya başlayana kadar çocuk edebiyatı hep ön sıralarda yer almaktaydı. Bu devirde hemen hemen bütün yazarların çocuk edebiyatına dair eserleri bulunmaktaydı (Engüllü, 1997:95). Makedonya Türk edebiyatının 1944-1991 yılları arasında çocuk edebiyatına dair eserleri bulunan bazı şair ve yazarlar şu şekilde sıralanabilir: Hüseyin Süleyman, Enver Tuzcu, Şükrü Ramo, Mustafa Karahasan, Lütfü Seyfullah, Necati Zekeriya, Hümaşah Vardar, Mahmut Kıratlı, Fabri Kaya, İlhami Emin, Recep Murat Bugariç, Esat Bayram, Avni Abdullah, Fahri Ali, Nusret Dişo Ülkü, Sabit Yusuf, Avni Engüllü, Suat Engüllü, Alaettin Tahir, Halise Özgün, Nadire Maksut, Cevahir Selim ve Enver Ahmet. Hayber, bu şair ve yazarların büyük bir kısmının sanattan ziyade eğitim-öğretimdeki ihtiyacı karşılamak amacıyla şair ve yazarlığa başladığını ifade etmektedir (Hayber, 2008:11).

Kuzey Makedonya’da Türkçe Yayın Faaliyetleri

Kuzey Makedonya’da ilk süreli yayın olarak *Rumeli Gazetesi* yayımlanmıştır. Bu gazete 1876 yılında Manastır’da yayım hayatına başlamıştır. (Kaya, 2016:79-114). Bu gazeteden sonra özellikle Meşrutiyet döneminde, Makedonya’da da Osmanlı Devleti’nin diğer bölgelerine paralel olarak süreli yayınların miktarında bir kayda değer bir artış söz konusudur.

Balkan Savaşları’ndan sonra Osmanlı’nın bölgeden çekilmesiyle Krallık Yugoslavyası’nda mağdur durumda olan Türkler din, dil, eğitim, yayım, sosyal ve siyasal örgütlenme gibi önemli konularda yeterince varlık gösterememişlerdir. Dolayısıyla 1912-1944 yılları arasında süreli yayınlar sekteye uğramış olsa da Türkler seslerini duyurmak adına on bire yakın gazete çıkarmak için yoğun bir çaba sarfetmiştir (Kaya, 2010:334).

İkinci Dünya Savaşı’nın son yıllarında, Üsküp’te, Latin alfabesiyle 23 Aralık 1944 yılında ilk Türkçe yayın olan *Birlik Gazetesi* çıkmaya başladı. Adı geçen bu gazetede çocuklar için de çeşitli yazılar ve şiirler yer almaktadır. (a.g.e, 79: 114).

1949 yılında kadınlar için *Yeni Kadın* dergisi yayım hayatına adım atarken 1950 yılından itibaren ise ilk çocuk dergisi kabul edilen *Pioner* gazetesi yayımlanmaya başlar. Hemen sonrasında 1951 senesinde *Sevinç*, 1957 yılında da *Tomurcuk* dergileri dönemin ilk çocuk dergileri olarak yayımlanmaya başlanır. 1965 yılında toplum, eğitim ve kültür dergisi sayılan *Sesler*’in yayımlanması ile edebiyat hayatında ciddi bir hareketlenme olur. 1991 yılından itibaren Yugoslavya Federasyonu’ndan ayrılan Makedonya’da muhtelif girişimlerle pek çok gazete ve dergi faaliyet fırsatı bulmuştur (Çelebi, 2015: 121). Özellikle bu yıllarda neşredilen *Tomurcuk* dergisi Makedonya Türk çocuk edebiyatında kendisine önemli bir yer edinmiştir.

Tomurcuk Dergisi Hakkında

Tomurcuk Dergisi, yayım hayatına 1957 yılının Eylül ayında başlamıştır 2004 yılına kadar devam etmiştir. Derginin sahibi ve kurucusu Necati Zekeriya’dır. Derginin çıkarılmasındaki en önemli amaç ilköğretim çağındaki çocukların Türkçeyi daha doğru öğrenmeleri ve günlük hayatta kullanabilmeleridir. Aylık olarak çıkarılan dergi, Temmuz ve Ağustos ayları hariç yılda 10 sayı olarak yayımlanmıştır (Şaini, 2020:68). Derginin künyesi son sayfanın en altında yer alır. Derginin yazı kurulu her yıl değişiklik arz eder. Adresi: Partizanska Sk., Novi zgradi, Üsküp/Makedonya’dır (Şaini, 2020:75).

Tomurcuk Dergisinin Şekil Özellikleri

Ekonomik zorluklar, buna bağlı olarak istikrarlı bir kadro yetersizliği, yazı bulma/oluşturma sıkıntısı gibi sebepler dolayısıyla *Tomurcuk* Dergisi düzenli bir yayım hayatı geçirmemiştir ve derginin şekil özelliklerinde düzensizlikler olmuştur. Okumuş ve arkadaşlarının dikkatini çeken bu durum neticesinde derginin şekil özellikleri ile ilgili aşağıdaki tablo ortaya çıkmıştır (Okumuş ve diğerleri, 2013:270-271):

1. Kapak: Dergilerin ön kapak tasarımları her sayıda değişiktir. Derginin ressamı tarafından o aya, mevsime veya derginin içindeki konuya uygun olarak kapak resmi çizilmiştir. Derginin adı bazen kapağın üst tarafına, bazen de alt kısmına yazılmış ve dergilerin her kapağı genellikle farklı ressamlar tarafından hazırlanmıştır. Derginin adı ve sayısı dışında ön kapakta nadiren bir şiir veya yazı kullanılmış, arka kapak ise derginin son sayfası gibi düşünülmüştür. Ayrıca arka kapakta bir şiir ve şiire uygun resim, karikatür veya resimli hikâyeler ile bilmecelere yer verilmiştir.

2. Baskı: Kapak sayfaları dâhil birinci hamur kâğıda basılan derginin 1965 yılından itibaren baskı kalitesi artar. Buna bağlı olarak derginin fiyatı da yükselir. Dergide yer alan başlıklarla metinlerde farklı puntolar kullanılır. Başlıklar genellikle koyu; fakat desenlerin arasında kaybolacak şekilde yazılmıştır. Bunların derginin bütün sayfalarına yayılması da dikkate değerdir. Sayfa numaraları ikinci sayfadan itibaren başlatılır, ön kapak birinci sayfa kabul edilir. Ayrıca dergide bazı baskı hataları ve yazım yanlışları da mevcuttur, özellikle bazı isim ve yer adlarının yazım hatalıdır.

3. Sayfa Yapısı: Dergi kapaklarıyla birlikte 16 sayfadır. 1957-1966 yılları arasında dikey, 1966-1971 yılları arasında yatay olarak basılır. 1971-1972 yıllarında ise, tekrar dikey baskıya dönülür. Yıllar geçtikçe baskı kalitesi de artar.

4. Fotoğraf: Dergide fotoğraf sayısı son derece sınırlıdır. Her sayıda 15-20 civarında desen-çizim bulunurken her ciltte ancak bir iki fotoğraf bulunur. Diğer çocuk dergilerine kıyasla daha az resim kullanılır.

5. Bölümler: Derginin hangi bölümlerden oluştuğunu bilmek okuyucuya büyük bir kolaylık sağlar. Bu sayede edebi türlerin tasnifi, yazıların değerlendirilmesi kolaylaşır ve okuyucu bu sayede aradığını hangi sayfada bulacağını önceden bilir. “Karışık Sayfa” olarak isimlendirilen bölümde bulmaca, noktaları birleştirme, bilmece, gülelim, tıpatıp aynısı gibi etkinlikler yer alır. 1963 yılında yayınlanan üçüncü, dördüncü ve beşinci sayıda tamamen okuyucuların şiirlerine yer verilen “Sizin Köşeniz” adlı ayrı bir bölüm ilave edilmiştir. “Yazısız Hikâye” olarak isimlendirilen bölümde çocuklardan resimde gördükleri hikâyeyi yazmaları istenirken “Haydi Resim Çizelim” bölümünde ise çocuklara resim çizmeyi öğretme amacı güdülmüştür. “Kitap Tanıtımı” daha çok dergide yazan yazarların çıkmış veya çıkacak kitapların tanıtıldığı bir köşedir ve bu köşe, çocuklara kitap okuma alışkanlığı kazandırmak için düzenlenmiştir. “Dilimizi Düzeltelim” köşesi ise çocukların Türkçeyi doğru kullanmaları için oluşturulmuştur. Her yıl alfabeyi öğretmek için çeşitli yazılar kaleme alınmış ve İlhami Emin 1970-71 sezonu boyunca her bir harfi öğretmek için şiirler yazmıştır. Sonraki yıllarda da “Resimli Sayfamız” bölümünde alfabe öğretimi devam etmiştir.

Tomurcuk Dergisindeki Yazarlar ve Yazıların İçeriği

Derginin içerisinde 7 ve 14 yaş aralığında ikokul çağındaki çocuklara yönelik farklı türlerde metinlerin yer aldığı bir dergi olarak tasarlanmıştır. Bu dergide asıl amaç çocuklara eğitim ve öğretim yönünden katkı sunmaktır. Eğitim süresi boyunca dergi yılda 10 sayı çıkar. Başka bir ifade ile bir eğitim-öğretim yılı eylül ayından başlayarak haziran ayında sona erdiği için dergi de sadece bu aylarda çıkmaktadır. Derginin içeriğinin okul müfredatına paralellik gösterecek şekilde seçilmesine özen gösterilmiştir. Yaz tatiline denk gelen iki ay içerisinde dergi yayınlanmamıştır (Şaini, 2020:68).

Tomurcuk, çocuklara hitap eden bir dergi olarak sayfalarını çocuklara seslenen karikatür ve desenlerle süsler, dergide renklendirilmiş yazılar kullanır. Çocukların hayal dünyalarını geliştirilmeleri için dergide bol bol şiir, hikâye, resim ve masal yer alır. Zihinsel gelişim için derginin son sayfalarında zekâ geliştirici oyunlar vardır ve dergi tür olarak şiir ağırlıklıdır. Bu şiirler içerisinde Makedonya, Yugoslavya ve tüm Balkan ülkelerinden şairler yer alır. *Tomurcuk* dergisinin 1957-1980 yılları arasında basılan sayılarında yer alan konular arasında başta vatan sevgisi olmak üzere halk kurtuluş savaşı, Tito'nun devrimleri, kahramanlıkları, Tito'nun yaş günü, Yugoslavya halklarının kardeşliği ve birliği sayılabilir. Bunun dışında Sovyetler Birliği sanatçılarının eserlerine de sıklıkla rastlanılmaktadır. Aynı dönemde Türkiye ile ilgili konular sadece Kasım aylarında Atatürk'le ilgili şiir ve yazılar bulunur (Şaini, 2020:71-72).

Tomurcuk dergisinde yazı yazar bir çok sanatçının adı geçmektedir. Katkıda bulunan önemli isimler şair ve yazar olmak üzere iki grupta ele alınmıştır.

Derginin başında, ilk ve en önemli isim olarak şiir ve hikâyeleriyle tanınan sorumlu yazar Necati Zekeriya bulunmaktadır. Katkıda bulunan diğer kişiler şu şekilde sıralanabilir: Şükrü Ramo, Mustafa Karahasan, Fahri Kaya, Yovan Yovanoviç Zmay, Nusret Dişo Ülkü, Vasil Kunoski, Naim Şaban, Hasan Mercan, İlhami Emin, Sabit Yusuf, Vidoe Podgoreç, Gligor Popovski, Grigor Vitez, Dragan Lukiç, Cahit Külebi, Behçet Kemal Çağlar, Tevfik Fikret, Orhan Veli Kanık, Cahit Sıtkı Tarancı, Fazıl Hüsnü Dağlarca ve Nazım Hikmet'tir (Şaini, 2020:72).

Tomurcuk dergisinde en fazla yer alan ikinci edebi tür hikâyedir. Hikâyeler içerisinde Makedon Türk yazarlarından başka, diğer Balkan milletlerden gelen yazarlarına da rastlanır. Bununla birlikte dergide yer alan şiir ve hikâyelerin bazılarının yazarlarının isimlerine yer verilmemiştir. Dergideki yer alan hikâyeleri yazan kişiler arasında Necati Zekeriya, Esad Bayram, Sabit Yusuf, Dragan Lukiç, Slavço Temkov, Olivera Nikolova, Evgeniya Şuplinova, Vladimir Nazor, Boris Boyaciski, Vidoe Podgoreç, Gligor Popovski, Grigor Vitez, Corci Arsovski'nin isimleri sayılabilir. Ayrıca Tolstoy, Maksim Gorgi, Nazım Hikmet, Aziz Nesin gibi ünlü yazarlara da yer verilmiştir (A.g.e. 2020:72).

Tomurcuk dergisinin kapaklarında çocuklara hitap eden farklı sayılarında farklı desenlerle resimler yer almıştır. Emeği geçen bazı ressamı arasında Mladen Tuniç, Aleksandar Çvetkovski, Aço Kayevski, İvan Velkov, Mile Topuzov, Spase Kunovski, T. Şiyakoviç ve Lubişa Ocaklievski vardır.

Derginin yayınlanma amacı, ilk evrede çocukların okudukları eserler vasıtası ile kelime hazinelerini zenginleştirmek ve böylece kendilerini daha güzel ifade etmelerini sağlamaktır. Böylece onların rahatlıkla cümle kurma, okuma ve yazma becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Buna uygun olarak da dergide yer alan bütün metinlerde yalın ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır (A.g.e. 2020:72-73).

SONUÇ

Tomurcuk dergisi 1957 ve 2004 yılları arasında Makedonya Türkleri arasında yaygınlığını devam ettirdi. Bu dergi Makedonya'da yaşayan çocuklara özel hazırlanmış bir dergiydi. *Tomurcuk* dergisinde eğitim, kültür, edebiyat, tarih gibi farklı alanlarda çeşitli yazılara yer verilirdi. Derginin asıl amacı 7 ve 14 yaş aralığındaki çocukların okul eğitimine destek vermek olmakla birlikte dergi aynı zamanda çok sayıda genç kalemin yetişmesine de katkı sağlamıştır.

Tomurcuk dergisi, aynı zamanda çocukları çeşitli konuda aydınlatmayı hedeflemiştir. Bir taraftan ahlaki ve kültürel değerler ele alınırken diğer taraftan örnek bir öğrenci modelinin sergilenmesine önem verilmiştir. *Tomurcuk* dergisinin çocuklarla etkileşimi sayesinde birçok çocuk da ilk yazılarını dergide yayımlama fırsatı bulmuştur. Benzer şekilde, çok sayıda şair ve yazar ilk tecrübelerini bu dergide yayınlamıştır. Balkan yazar ve şairlerin eserlerinin yanı sıra Türkiye'den sanatçılara da yer veren dergi, bu tavırla ana vatandan hiçbir zaman uzak kalmadığını ve anavatanından beslendiğini hissettirmektedir.

KAYNAKÇA

Celebi, T. (2015). Makedonya Türk Çocuk Edebiyatının ilk Gazetesi: Pioner. *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 119-139.

IV. ULUSLARARASI TÜRKLERİN DÜNYASI SOSYAL BİLİMLER
SEMPOZYUMU

[17 Aralık 2020 Çevrim İçi]

- Engüllü, S. (1997). "Çağdaş Makedonya Türk Edebiyatı", Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 7: Makedonya Yugoslavya (Kosova) Türk Edebiyatı, (Haz.: Mustafa İsen ve Suat Engüllü), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay.
- Eren, İ. (1989). "Yugoslavya'da Türkçe Basın (1866-1986)", *Sesler Dergisi*.
- Hayber, A. (2008). *Makedonya'da Türk Edebiyatı Çocuklara Bir Demet Şiir*. Üsküp: Nid Mikena Manastır Yay.
- İsen, M., İsen, R., & Kireççi, A.E. (2001). *Balkanlar'da Türk Çocuk Şiiri Antolojisi*, Ankara: Grafikler Yay.
- Jelavich, B. (2009). *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar 1*, (Translation: İhsan Durdu, Haşim Koç, Gülçin Koç), 2nd Edition, İstanbul: Küre Yay.
- Kaya, F. (2010). "Yugoslavya Türk Şiiri", *Hayatı-Sanatı-Eserleri- Fahri Kaya*, (Ed: Nazlı Rana Gürel, Zeki Gürel) Ankara: Berikan Yay.
- Kaya, F. (2016). "Şafak Sökerken", Yeni Balkan Yay. Üsküp.
- Nuredin, A. (2008). *Osmanlı Sonrası Makedonya*, Üsküp: Matüsiteb Yay.
- Okumuş, S., Kaçar, H., & Kaçar, E. (2013). Makedonya'da Türkçe Yayımlanan Bir Çocuk Dergisi: Tomurcuk, *Bildiri Kitabı 2. Cilt, Uluslararası Dil ve Edebiyat Çalışmaları Konferansı "Balkanlarda Türkçe"* Hëna e Plotë "Beder" University, November, 14-16, 2013, Tiran/ Albania.
- Şaini, R. (2020). *Kuzey Makedonya'da Türk Çocuklarının Açan Tomurcuğu (Tomurcuk Dergisinde Değerler Eğitimi)* Yayın evi 2-ri Avgust, Ştip
- Turan, Ö. (1966). "Makedonya'da Türk Varlığı ve Kültürü", *Bilig Dergisi*. *Türkçe Sözlük*, 2005, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Zekeriya, N. (1967). "Türk Halkının Çocuk Yazını", *Sesler Dergisi*.